

»Lendavščina« ali o mestnem govoru na stičišču treh narodnosti

KATJA ZVER

Na skrajnem severovzhodu Slovenije, na tromeji med Slovenijo, Hrvaško in Madžarsko, leži Lendava – mesteca s specifičnim govorom, čigar posebnosti so se razvile kot posledica njegovega zemljepisnega položaja in družbene stvarnosti, ki se kaže v elementih dvojezičnosti, multikulturalnosti in narodnostne pestrosti.

Občina Lendava ima status narodnostno mešane občine, saj v njenih triindvajsetih naseljih ob večinskem slovenskem narodu živi avtohtona madžarska narodna skupnost – izjema sta kraja Benica in Hotiza, ki edina ležita izven uradno dvojezičnega območja. Sociolingvistično sliko dopolnjujejo priseljenci iz sosednjih prekmurskih vasi, ki govorijo prekmursko narečje, kajkavsko govoreči Hrvati iz bližnjega Medmurja in pripadniki romske skupnosti. Lendavski govor je bil doslej predmet mnogih sociolingvističnih raziskav, ki so se osredotočale na njegovo vlogo, družbeno zastopnost in jezikovne posebnosti; sama pa se pri analizi osredotočam tudi na njegovo sinhrono podobo, in sicer na oblikoslovni, glasoslovni in deloma leksični ravni. Glasoslovno-oblikoslovne spremembe so bile natančneje popisane na podlagi besedila o pomladanskih opravih, prevedenega v lendavski govor.

Iz zgodovine

Lendava se morda prvič omenja v kroniki *Conversio Bogoariorum et Caranatanorum* iz leta 871, v katerem je govora o cerkvi, ki naj bi jo v »kraju *Lindolverschiricum* leta 853 posvetil škof Liupram«. Kraj je v 14. stoletju poleg graščinskega zemljišča obsegal skoraj celotno jugovzhodno Prekmurje.

Prvi pisni viri so povezani z začetki tiskarstva v zgodovinski Zalski županiji, ki segajo v obdobje reformacije (v leta 1573 in 1574); tedaj so v Lendavi natisnili tri knjige v madžarskem jeziku, izpod peresa lendavskega učitelja in pridigarja Györgya Kultsárja. To so obenem prve tiskane knjige, nastale na ozemlju današnje Slovenije. Drugo zlato obdobje lendavskega tiskarstva je povezano z obdobjem meščanstva in z imenom Gáborja Kardosa, ki je leta 1889 v mestu ustanovil tiskarno: tu so se tiskali časopisi *Alsólendvai Híradó*, *Alsólendva és Vidéke*, *Dél-Zala*, *Muraszombat és Vidéke*, po letu 1919 pa še *Marijin list* in *Mladi Prekmurec*. V letih 1934–1935 je tu izhajalo glasilo Komunistične partije Jugoslavije *Ljudska pravica*.

Do druge svetovne vojne je v Lendavi živela močna judovska

skupnost, sicer madžarsko govoreča, kar je podpiralo in ohranjalo status madžarščine kot uradnega in pogovornega jezika. Ti Judje so v Lendavo prišli z zahodnega dela Ogrskega kraljestva. Delež judovskega prebivalstva se je začel zmanjševati po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS leta 1919; kljub temu je večinsko prebivalstvo ostalo madžarsko govoreče. Na oblikovanje lendavskega govora in njegovo podobo, ki je blizu knjižni slovenščini, so med drugim vplivali načrtno priseljeni govorniki slovenščine iz slovenskega Primorja po zemljiški reformi med obema svetovnima vojnama. Status madžarščine se je okrepil po priključitvi Prekmurja k madžarski državi leta 1941, ko so v mestu odstranili vse slovenske oznake ter odpustili slovenske učitelje in uradnike. Slovenščina, oziroma lendavski govor kot različica knjižne slovenščine, se je na tem območju začel uveljavljati šele po letu 1945, ko so Lendavo osvobodile enote Rdeče armade.

Vpliv vojne na glasoslovno-oblikoslovno podobo »lendavščine«

Zaradi izmenjavanja obdobj, ko je bil prevladujoči jezik slovenščina, s tistimi, ko je to bila madžarščina, se je v Lendavi oblikoval zanimiv govor na osnovi slovenskega knjižnega jezika, ki je sčasoma – predvsem zaradi preseljevanja in mešanih zakonov – prevzel nekatere elemente iz madžarščine ter iz prekmurščine in kajkavščine. Današnja sociolingvistična slika Lendave je zelo pisana: za »čistokrvne Lendavčane« je značilna zlasti raznovrstnost njihovega poretka, zato je krajevna govorica zanimiva predvsem za sociolingvistične in manj za dialektološke raziskave. Na prvo oviro naletimo že pri izbiri informatorja. To je posledica sobivanja različnih narodnosti, mešanih zakonov in stalnega preseljevanja. Lendavščine torej ne moremo obravnavati kot posebnega govora kakega slovenskega narečja (podobno velja tudi za območje mešanih kočevskih govorov, ki so na območju dolenske narečne skupine), temveč kot nenarečno inako uradnega slovenskega jezikovnega standarda oziroma kot mestni govor, katerega sistem temelji na slovenskem knjižnem jeziku.

Iz slovenskega knjižnega jezika, madžarščine in prekmurščine je lendavščina prevzela predvsem bogastvo kratko (*i*, *e*, *ę*, *e*, *ä*, *a*, *o*, *ə*) in dolgonaglašanih (*i*, *ę*, *ę*, *e*, *a*, *o*, *ę*, *o*, *u*) samoglasnikov, ne pozna pa dvoglasnikov, tako značilnih za prekmurska narečja. Sistem samoglasnikov je precej podoben glasovom knjižnega jezika, vendar se izgovor dolgih in ozkih samoglasnikov pomika proti

nevtralnemu izgovoru; ohranja se le v prevzetih besedah. Ujemanje s sistemom slovenskega knjižnega jezika je izrazito tudi pri soglasnikih, nekaj pa je tudi izjem. Tako se v pred nezvenečimi nezvočniki izgovarja nezveneče, tj. kot f (npr. *f sadoŋ'ja:ku*), vendar v vzglasju prihaja do nekoliko novejšega pojava, po katerem f celo onemi, pri čemer se kaže vpliv prekmurščine (npr. *'sako* – *'vsako*', *f'sa:k* – *'vsak*'); onemita tudi nenaglašena samoglasnika i- in glagolu imeti (*'ma:mo*) in -o v prislovu tako (*'ta:k*) in zveneči nezvočnik d v besedi 'zdaj' (*zaj*) – asimilacija sklopa *zd > z*, palatalna *ń* in *ľ* sta ohranjena v vseh položajih. Posebnosti (v primerjavi s knjižnim jezikom) ni v izglasju, kjer se -l in -v izgovarjata kot njuna varianta: dvoustnični *u* (*je pre'kopaŋ, je pogno'ji:u, je 'ra:biu, se bo rascve'te:u, b're:skeu*), prav tako pa se zveneči nezvočniki v izglasju in pred nezvenečimi soglasniki izgovarjajo nezveneče (*pom'la:t, 'ri:bes, 'ja:s*).

Pri glagolu prihaja do izgubljanja dvojskih oblik za ženski spol oziroma v pretekliku do težnje po ujemanju pomožnika in deležnika: končnica -i v dvojini ženskega spola se pri deležniku zamenja z množinskim -e, ohrani pa se dvojski -v- v pomožniku oziroma v sedanjskih oblikah (*sve ure'di:le, po'sejale sve; 'ma:ve ž. sp., 'ma:va m. sp.*). Pri sklanjanju samostalnikov moškega spola, ki se končujejo na -o, prihaja do podaljšanja z -j- (*Marko, Markoja*). Sicer se spol samostalnika in njegove sklonske končnice ne razlikujejo od knjižnega jezika, ohranja se tudi dvojina. Pri pridevniku je v rabi le določna oblika: *'lepi 'regrat*, presežnik se tvori s predpono naj-: *'naj:rajši*; do spremembe v obliki pa pride pri vprašalnicah, npr. *'kakši* – *'kakšen*, *'ke:ri* – *'kateri*.

Strinjam se z Josipovičem, ki v razpravi *Prekmurje in prekmurščina* (2012) navaja, da lendavski govor močno odstopa od ostalih prekmurskih, ne strinjam pa se z njegovimi opredelitvami, kot sta dokaj fiksna postavitev naglasa na prvem zlogu (kakor npr. v madžarskem jeziku) in razširjena raba širokega a (kar naj bi ustrezalo madžarskemu á). Analiza je pokazala, da lendavščina pozna mešani naglasni tip in ne teži k naglaševanju na prvem zlogu, tudi t. i. »široki a« se v lendavskem govoru pojavi le redko, ko se, pa je bodisi ustrezen izgovoru knjižnega dolgega a oziroma teži k njegovemu nevtralnemu izgovoru.

PRIMER BESEDILA V KRAJEVNEM GOVORU LENDAVE

Spomla'da:nska 'dela pri 'na:s do'ma: 'Mi: 'ma:mo eno s'ta:ro 'xi:šo in ta 'na:ša s'ta:ra 'xi:ša je na sre'di:ni ene 'ma:le va'si. Približno pa zg'le:da 'ta:k, da je spre'daj ze'le'na:uni 'vərt, o'zadaj pa 'ma:mo pol sadoŋ'na:k. Na [g'rāda:x na] ze'le'na:unem 'vərtu 'dela 'naj:večkrat 'ba:bica [s'ta:ra 'ma:ma], 'ja:s pa ji po'ma:gam. 'Ati je ta ŋeŋ[i] 'vərt v je'se:ni pre'kopaŋ, pa pogno'ji:u pa preš'ti:xaŋ, z'daj ['zaj] pa sve 'mi:dve ure'di:le g're:dice pa po'sejale sve so'la:to pa ra'di:č pa ko're:ŋek pa kole'ra:bo pa 'ku:mare, petə'š'i:ľ, pa po'sa'di:le sve tud[i] 'če:sen[ń] pa če'bu:lo pa ša'lo:tko, fi'žo:u in g'ra:xek. 'Ma:ve dru'ga:če tudi g're:do, na 'ke:ri 'ra:stejo 'naj:različnejše ['ra:zne] 'ro:že. Ko sve z 'ba:bico və 'vərtu, sta 'dę:dek in moj b'rat f sadoŋ'na:ku. 'Ni:ma je 'tudi 'ati 'mo:raŋ po'ma:gati [pretsem] pri obrezo'va:ŋu in obžago'va:ŋu ['ža:gaŋu] 'vej na 'te:x s'ta:rix dre'vę:six je 'ra:biu 'ľestvico, po 'ke:ri je 'mo:raŋ ['ra:biu] p'ľe:zati 'fe:jst vi'so:ko, te pa sta 'sa:ma 've:je in [pa] 'ši:b[ľ]je posp'ra:vila pa pog'ra:bila sta karto'vi:neke. Vę:čkrat opa'zu:jeta p'tice, ki 'naj:rajši g'ŋę:zdijo na s'tarem x'ra:stu, to je 'tam, malo 'da:le nap're:j pri 'ńi:vi, v sadoŋ'na:k pa te p'tice x'ę:dijo lo'vit mərx'ę:s, pa 'je:jo č're:šńe, pri s'tarem stu'de:ncu pa 'pijejo v'ę:do. O'k'oli 'te:ga stu'de:ŋca 'ra:ste 'lepi 'regrat in ko se bo rascve'te:u, se bodo iz ŋe'govix [ńę:govix] ru'mę:nix cve'to:u nap'ra:ville 'lu:čke. Zdaj [zaj] za'e:nkrat pa ŋę:gove 'liste z 'ma:mo na'b'i:ra:ve za so'la:to. Po'ľeti, ko so d'ŋę:vi v'ro:či se 'sa:ma 'ra:da o'ę:jam s 'kislico. 'Si:cer pa 'ma:mo v 'na:šem sadoŋ'na:ku e:no 'ra:no 'ja:blano in pa več d'ru:gix s'ę:rt 'ja:blan, pa 'ma:mo še ŋę:kaj x'ru:šk pa e:no č're:šńo pa e:no 'vi:šńo, par b're:skeŋ, s'ľi:ve, 'ma:mo pa tudi 'ri:bes in [pa] 'ľęšnike. 'Fi:ge pri 'na:s 'ni:mamo. 'E:na od 'te:x dre'vę:s f sadoŋ'na:ku je po'sa'di:u že dę:dek v 'bistvu, e:na pa 'ati. Tudi 'mi:dva z b'ratom 'ma:va [f] 'sak s'v'ę:je dre'vę: 'Sako 'ľe:to že po'zimi 'kq:maj 'ča:kam, da bo p'ri:šla pom'la:t. V besedilu smo uporabili odprtokodno družino pisav Linux Biolum G.

Leksika

Leksika mestnega govora Lendave je blizu knjižni, vendar se postopoma uveljavlja razlikovanje med knjižno in bolj narečno obliko, na primer pri poimenovanjih sadežev in dreves (npr. *črešnja* za poimenovanje sadeža in *češnja* za poimenovanje drevesa, enako *breskev* – *breskva*) in letnih časov (tako na primer *pomlad*, vendar pridevnik *spomladanski*). Prevzemanje iz prekmurskega narečja je razvidno v nekaterih leksemih, kot so na primer *krtovinjek* – *'krtina*, *škaf* – *'košara za perilo*, *ľestvica* – *'lestev*, *stolec* – *'stol*.

Karta slovenskih narečij (avtorja T. Logar, J. Rigler) lendavski govor uvršča v prekmursko narečje, ki s prleškim, haloškim in slovenskogoriškim narečjem tvorijo panonsko narečno skupino. Vendar se uvrstitev lendavskega govora v prekmursko narečje zdi preveč splošna in avtomatizirana. Po merilu splošnega slušnega vtisa, ki je za razvrščanje oziroma klasifikacijo narečij primarnega pomena, hitro ugotovimo, da se lendavski govor od prekmurskega narečja bistveno razlikuje na vseh jezikovnih ravneh. Zanj je, podobno kakor za druge nadnarečne oblike, značilna visoka stopnja lokalne prilagoditve knjižne slovenščine, zato ga kot sistem lahko proučujemo le v primerjavi s knjižnim, nekatere njegove posebnosti pa lahko razložimo predvsem z vplivom sosednjih narečij: madžarskih, slovenskih in hrvaških. Ker se lendavski govor od prekmurskega narečja bistveno razlikuje, predlagam klasifikacijo, ki je bila uporabljena že pri mešanih kočevskih govorih: lendavski govor bi tako na *Karti slovenskih narečij* predstavljal območje, ločeno od preostalih prekmurskih narečij, vendar bi še vedno ostal del panonske narečne skupine.

Oblikovanje lendavskega mestnega govora, ki temelji na sistemu slovenskega knjižnega jezika, se je začel šele po drugi svetovni vojni in je kot nastajajoči narečni sistem še v razvoju, vendar zato ni nič manj zanimiv za dialektološko raziskovanje, saj pokaže na najbolj prodorne značilnosti stičnih narečij vseh treh jezikov.✕

Besedilo je del obsežnejše analize, ki je nastala pod mentorstvom red. prof. dr. Vere Smole in asist. dr. Mojce Horvat na Oddelku za slovenistiko ljubljanske Filozofske fakultete.